

MEDIJSKI SVETSKI I SVETI RAT

Mirko ĐORĐEVIĆ

Tekst i kontekst jedne papine besede i nesporazumi oko duhovne strategije Benedikta XVI. I hrišćani i muslimani su brojne ratove u istoriji proglašavali svetim. Nisu za njima zaostajali ni ateisti.

LAĐA U OLUJI – REVITALIZACIJA CRKVE ZA NOVI MILENIJUM

SVETI OCI I UČITELJI HRIŠĆANSKE

Crkve često su varirali misao prema kojoj je ona „lađa u večnoj buri i oluji na pučini sveta i stihiji istorije“. Sintagma je uistinu patetična, ali i sasvim istinita, jer Crkva u stihiji sveta opstaje i čuva onaj „depozit vere“ koji je svetu i čoveku ostavio Isus. Sasvim je prirodno da s vremena na vreme rimske pape uzburkaju svet, pa nije veliko čudo što je hrišćanski prvosveštenik u Rimu Benedikt XVI to i uradio. Ovoga puta u pitanju je jedno – moglo bi se čak reći „rutinsko“ – predavanje u Regensburgu, o veri i razumu, koje je imalo oblik prigodnih refleksija. I bura se podigla u planetarnim razmerama, oluja je podigla milione muslimana na noge, a gnev je pretio da pomrači i veru i razum širom sveta: to je bio veliki – srećom samo medijski – svetski i „sveti“ rat koji je i hrišćane i muslimane još jednom doveo pred iskušenje izazova kako odgovoriti i kako u nemirnom svetu svedočiti na meridijanima koje odavno presecaju opasne linije-granice međureligijskog i međukonfesionalnog stanja sveta u kojem živimo. Sam rimski prvosveštenik se našao u nevolji: po definiciji „nepogrešiv“ kada uči *ex cathedra* i ispoveda veru otaca, papa Benedikt XVI je – to se naglašava – načinio ono što se na francuskom kaže *la gaffe*. Veliki nemački filozof i duhoviti cinik A. Šopenhauer negde kaže da su religije kao svici u travi i „da bi svetleli potrebna im je tama“. Ova fraza je, istini za volju, u najboljem slučaju dvosmislena – vera osvetljava tamu sveta u kojoj obitava čovek, ali sama po sebi nije nikakva tama niti se hrišćanska vera može meriti tako odvojeno od razuma. Jednom reči, duhoviti filozof i cinik – nije u pravu. Ovoga puta buku i mrak su stvorili svemoćni mediji čije elektronske niti ne-

shvatljivom brzinom prenose neizmernu količinu simbola i signala: izvinjenje koje je muslimanima uputio lično papa rimski – uz diplomatsku ofanzivu neviđenih razmera – teško se probijalo kroz tu gustu mrežu koju mediji pletu oko sveta i čoveka. Rat je zaista bio planetarni medijski i zapretio je novim nesporezima. Biće potrebno mnogo više vremena da se smiri potres i da se jasno vidi o čemu je zapravo reč, da se vidi je li po sredi „gaf“, neka greška ili pak nešto drugo. Za sada su šansu dobili oni koji pristaju uz teoriju S. Hantingtona o tome da se civilizacije nužno sudaraju – clash of civilization. Naravno, iako se tlo još nije smirilo, civilizacije se nisu sudarile – a mediji kao da su baš to priželjkivali – već se sreću i uzajamno bogate kao mnogo puta do sada. A ni papa Benedikt XVI nije tek tako načinio „grešku“ kada je pomenuo sveti rat ili džihad. Neke, inače poznate činjenice bi trebalo da budu pomenute: i hrišćani i muslimani – kao i drugi – su brojne ratove u istoriji proglašavali svetim. Nisu za njima zaostajali ni ateisti – krajem juna 1941. godine J.V.Staljin je pozivao na „sveti rat“ protiv nacizma i to se u određenom kontekstu mora razumeti. Banalna je, međutim, i poznata još jedna činjenica – nema svetog rata jer je svaki rat gaženje principa svetosti i vrednosti života. Dakle, neko je morao da baci kamen u vodu i da kaže – svi nesporezumi izviru iz neshvaćenog konteksta i neodgonetnutog motiva koji u ovom momentu pokreće rimskog prvosveštenika na čin koji je uzburkao svet i pokazao još jednom da je Crkva zaista permanentno u buri i oluji večno nemirnog sveta – ali, ostaje činjenica da se ratovi proglašavaju svetim i da se vode u ime vere. Predavanje pape Benedikta XVI je otvorilo – pored aktuelnih reminiscencija – sva pitanja njegove duhovne strategije.¹

Komentatorima je papino predavanje bilo „povod“ i oni su izrekli – i to, naglašeno – mnogo toga što bi zasluživalo poseban osvrt. Sasvim jednostavno – papine „refleksije“ – kao što je i sam istakao u uvodu – su otvoreni krugovi problema koji su i stari i novi. Pomenućemo samo neke od njih.

Neki smatraju da je papa Benedikt XVI ovim predavanjem ne samo načinio „grešku“, već i „demantovao zaključke Prvog vatikanskog koncila“, pa čak i odstupio od temeljnih definicija Drugog vatikanskog koncila (koji je sazvaio papa Jovan XXIII) u čijim saborskim aktima je za muslimane rečeno da imaju jednog Boga i da ispovedaju veru zajedno sa hrišćanima. Ali, o tome bi se moralo jasnije i šire raspravljati. Druga primedba je još neobičnija – ovom papi se pripisuje da odstupa od blaženog stava prema teologiji oslobođenja i da nastupa konzervativno. Istini za volju, konzervativizam Crkve nema istovetno značenje na crkvenoj i laičkoj skali prosuđivanja jer, po svojoj prirodi, Crkva je konzervativna, budući da čuva onaj „depozit vere“ koji je njena suština. Konzervativizam u društvenim relacijama je nešto sasvim drugo i

¹ Budući da je ovaj rad deo veće celine o Crkvi u okvirima početka novog milenijuma, ovde nećemo ulaziti u sve kontroverze – puteve i stranputice – duhovne strategije pape Benedikta XVI koji za neke već pokazuje znake vidnog diskontinuiteta s likom i delom blažene uspomena na papa Jovan-Pavla II koji je Crkvu uveo u novi milenijum.

drugačije. U tom smeru mu drugi zameraju da se konzervativno priklanja otporu svakom otvaranju Crkve za novo i drugačije i da je deklaracijom **Dominus Jesus** načinio korak nazad, jer je hrišćansku Crkvu proglasio jedinom i jedinospasavajućom. Ako je ono u vezi sa konzervativizmom nesporazum na relaciji Crkva i svet, ovo drugo mu se ne može uzeti loše jer je sasvim normalno da jedan papa Crkvu koju vodi smatra takvom: ne vidi se, recimo, da on i ovim predavanjem ide u smeru revitalizacije hrišćanstva koje nudi najpotpuniji odgovor svetu i čoveku. Tako otpada i primedba da sve to navodno potvrđuju njegovi – sada izglašeni – nesporazumi sa glasovitim tehnologom Hansom Kungom.² Papa Benedikt jasno razlikuje religiju iz otkrivene Reči i sistem ideologija koje se „naslanjaju“ na religiju i iz čijeg vidokruga i sledi čitava mreža obmana tipično ideološke prirode na koje nije imuna nijedna religija monoteističkog religijskog i civilizacijskog istorijskog kruga. Kada analitičari tumače papine reči oni – neki svesno neki nesvesno – zanemaruju ovaj širi i važniji kontekst. Vera je uistinu plod duše a ne tela i sveta materijalnog koji se danas uzima kao novi kumir – kao novo božanstvo koje bi trebalo da vlada svetom i čovekom. Prema smislu na kojem je papa Benedikt XVI insistirao, ne bi trebalo da bude nesporazuma, jer su glavne zamerke upućene hrišćanima koji su postali ravnodušni prema svojoj veri i kojima je tuđ njen duhovni „depozit“ sačuvan u pismu i predanju koje nam Crkva nudi. Ako se religijski, pa i verski, „boje“ napadi na civilizaciju i ako se žrtvuju životi hiljada ljudi pod ruševinama, to nije zvanični stav islama kao religije – neko je morao to da kaže – i to je iskušenje koje je papa Benedikt XVI svesno prihvatio, pri čemu je jasno naglasio da to važi za sve religije i za sve „svete“ ratove.

Nesporazumi su deo ratne „igre“ koja je povedena najpre u medijskoj sferi.

O TEKSTU I KONTEKSTU PAPINOG PREDAVANJA

Bilo kako bilo, bitni akcenti papinog predavanja su zaista slobodno komentarisani – pri čemu se najvažnije potiskivalo.

Stoga je važno i nužno da se ti akcenti sagledaju u duhu konteksta u dvostrukom smislu te reči – onog iz davnih vremena na koja se spor odnosi i savremenog u kojem reči imaju odjek kakav smo videli. Najčešće se – to ističe jedan muslimanski teolog u Evropi – smeće s una papino razlikovanje islama kao objavljene religije i islamizma kao ideologije deformacije. Tu je distinkciju papa proširio na religije uopšte, ali je problem u tome što je u predavanju pošao od jednog pravoslavnog teologa i cara, držeći se knjige koja je – koliko god to zvučalo neobično – uglavnom zaboravljena

² O ovom problemu videti šire u našem ogledu „Evropsko vreme tranzicije“ u knjizi Sjaj i beda utopije – izdanje Srpska reč, Beograd 2006. pp.389-400 u kojem je tumačen odnos pape Benedikta XVI prema Hansu Kungu i prikazana papina vizija hrišćanstva u savremenoj Evropi.

*i na Zapadu i na Istoku.*³ Papa Benedikt XVI je u svojoj besedi koristio sedmi susret između jednog pravoslavnog cara i jednog muslimanskog teologa – koji je ostao sačuvan. Sami sagovornici su, svaki na svoj način, bili neobični ljudi i vodili su raspravu tolerantno u vojnom logoru u Ankiri – današnjoj Ankari – daleke 1391. godine kada su Turci nadirali na Balkan i najavlјivali osvajanje Evrope. Zanimljivo je da su sagovornici bili, ne tek obavješteni ljudi, već vispreni teolozi koji sagledavaju problem vere i razuma, nasilja u veri tokom osvajanja i koji se sa odličnim poznavanjem stvari pozivaju na sakralne izvore odnosno na Sveto pismo i Koran. Bilo je to mučno vreme turskih osvajanja. Car Manojlo II Paleolog bio je turski vazal i kao takav se nalazio u Ankiri na čelu jednog ekspedicionog korpusa. U to vreme prestonica istočnog hrišćanstva Konstantinopolj – Carigrad – bila je svedena na grad i predgrađa, dok je ostalo već bilo osvojeno i bilo je pitanje meseci kada će i Carigrad biti osvojen. Mladi i sjajno obrazovani imperator je bio „porfirogenit“ – rođen kao car u svili i kadifi – i branio je istine svoje vere.⁴ Sagovornici priznaju da su i hrišćanstvo i islam objavljene religije ali stavljaju primedbe drugoj i ističu svoju veru i njene prednosti. Car je mirno slušao svog oponenta – koji je govorio o etičkom maksimalizmu Hristovih zapovesti koji čovek ne može da izdrži, jer niko ne okreće drugi obraz kada ga udare po jednom, niko ne nosi lako breme celibata, niti je spreman da voli i neprijatelje svoje – i primetio da se vera ne može nikom nametati silom oružja, jer je to nerazumno i zlo. Spor se zapleo – i tu je i papin citat izazvao buru – kada je mladi car kazao – „Daj mi pokaži šta je novo doneo Muhamed, i naći ćeš samo loše i nehumano, kao što je to da je on propisao da se vera koju je on propovedao proširi mačem.“ To još uvek nije bilo komplikovano jer se vera vekovima širila mačem i svi su to činili.

Drugi argument cara Paleologa bio je vrhunac spora, a njega navodi i papa Benedikt – „Bogu se ne sviđa krv, i kada se ne deluje prema razumu, to je protivno Božijoj suštini.“ I to je ono što je u prvom istorijskom kontekstu izazvalo spor i što u savremenom kontekstu izaziva spor – i u tome je smisao papinog čitanja ovog starog teksta. Car je naravno znao za suru 2.256. koja glasi: „U vjeru nije dozvoljeno silom nagoniti – pravi put se jasno razlikuje od zablude! Onaj ko ne vjeruje u šejtana, a vjeruje u Alaha – drži za najčvršću vezu, koja se neće prekinuti. Alah sve čuje i zna.“ I papa Benedikt XVI navodi ovu suru iz Korana ali takođe jasno stavlja do znanja da se tako – silom i nasiljem – vera širila i širi se i sada kao sveti rat ili muslimanski džihad.

³ Reč je o knjizi Manuel II Paleologue – entretiens avec un musulman – Serf Paris, 1966. – Teodora Hourya koji je objavio grčki original sa prevodom i komentarima u glasovitoj ediciji Sources chrétiennes. Knjiga je ostala nepoznata široj javnosti pa je nema ni u srpskom prevodu, iako se tiče i nas kao naroda i kao kulture.

⁴ Mladi i učeni car Manojlo II bio je iz kuće poznatih turskih vazala Paleologa na čijeg pretka misli i vladika Danilo u Gorskome vijencu kad kaže: „Paleolog poziva Murata/Da zakopa Grke sa Srbima.“ O tom intelektualnom dvoboju je i reč u papinom predavanju i papa Benedikt

U prvom istorijskom kontekstu spor je ostao u granicama dijaloga. U drugom se pretvorio u odjek koji potresa svet jer problem je i danas otvoren i odnosi se, ne toliko na izvorni islam, koliko na islamizam kao ideološki vid agresije.

*Ono na čemu je papa Benedikt insistirao se jednostavno previda – Bog deluje u skladu sa **Logosom**, odnosno, **Razumom**.*

*To je već deo poruke istočno-pravoslavnog religijskog kruga koja je danas deo evropske teologije, filozofije i kulture. Oni koji poznaju delo kardinala J. Racingera – sada pape Benedikta XVI – znaju da je to misao koju on odavno sledi. Papa Benedikt često navodi jednu sinkopu iz Djela apostolskih (16.6-10.) koju retko navode i na pravoslavnom Istoku, a ne zna se zbog čega: ona jasno upućuje na činjenicu da se hrišćanstvo ne protivi Razumu, odnosno, da se vera i razum ne isključuju. Iz tog mesta se vidi scena sa samog početka hrišćanstva – mogao je apostol Pavle da krene u Aziju i tamo bi našao pogodno tle za svoje učenje o duši ali bi time ostao obična sekta kakvih je bilo mnogo. Apostol se odlučio da veru objavljenu prostim ribarima na Galilejskom jezeru stavi na iskušenja grčkom razumu i da se vera u susretu s grčkim umom potvrdi. To je bio uspeh hrišćanstva – ono se ne živi samo kao **pathos** već i kao **etos**. Drugim rečima, hrišćanstvo je postalo temelj moderne civilizacije po principu vera oplemenjuje razum, a razum prosvetljuje veru. To je puni smisao „refleksija“ pape Benedikta XVI na nemačkom univerzitetu. Taj razum, to je onaj **Logos** kojim i započinje Jovanovo Jevanđelje. „Susret između biblijske poruke i grčke misli – istakao je papa – nije prosta slučajnost“.⁵*

Papa Benedikt XVI je podvukao sledeće činjenice – evropsku sudbinu hrišćanstva i hrišćansku sudbinu moderne Evrope.

To je uistinu ono što je dovelo do susreta između cara Manojla II i učenog islamskog bogoslova, a to je ujedno i ono što su kod pape Benedikta XVI prevideli ili nisu dobro videli, o čemu se zaista malo zna ili se i ono što se zna, previda.⁶

Oni koji se osvrću na lik i delo pape Benedikta XVI – među njima su i ozbiljni komentatori papinog predavanja u Regensburgu – tvrde da on nedovoljno poznaje

⁵ I zaista u Djelima apostolskim (u 16. 6-10.) možemo i naći to na čemu insistira rimski papa: „A kad prodoše Frigiju i Galatijsku zemlju, zabrani im Duh sveti govoriti riječ u Aziji. A kad dođoše u Misiju šćadijahu da idu u Vitiniju, i Duh ne dade. A kad prodoše Misiju, sidoše u Troadu. I Pavlu se javi utvara noću: bješe jedan čovjek iz Maćedonije, i stajaše moleći dga i govoreći: dođi u Maćedoniju i pomoz nam. A kad vidje utvaru, odmah gledasmo da izidemo u Maćedoniju, doznajući da nas Gospod pozva da im propovijedamo jevanđelje.“

⁶ Nemirna vremena s kraja XIV veka ne podsećaju bukvalno na naše vreme sada i cvde u Evropi – nema ratnih osvajanja, ali islam i hrišćanstvo se sućeljavaju i traže modus zajedničkog života. Učeni car je i deo srpske istorije – bio je oženjen Jelenom Dragaš i ono o čemu govori deo je pravoslavnog hrišćanskog „depozita vere“. U vreme osvajanja, početkom XV veka jedinac sin kneza Lazara bio je turski vazal i spasao je sa svojom konjicom i samog sultana Bajazita – koji je odneo pobjedu na Kosovu 1389 – kod Angore 1402. Istorija se prelama u ogledalu našeg vremena: i stoga je i dijalog koji papa rimski citira važan i aktuelan.

islam. Stvari, međutim, ne stoje tako i o nepoznavanju teško da može biti reči. Jer, papska strategija međureligijskog dijaloga je utemeljena na smelim vizijama otaca Drugog vatikanskog koncila sa samog početka sedamdesetih godina XX veka. Papa Jovan-Pavle II je prvi papa koji je muslimane nazvao „braćom u veri“ koja je vera u jednoga Boga, i to je mnogo puta ponovio. I kada je 1996. grupa islamista-terorista ubila grupu sestara katolkinja, papa se jasno opredelio – za hrišćane nema granice do koje se prašta i posle koje se ne prašta. On je godinama u Asizi zajedno molio s muslimanima.⁷ Da bi se bolje razumeli nesporazumi u vezi sa papinom besedom na nemačkom univerzitetu – i uopšte, nesporazumi u vezi s muslimanima – ne bi trebalo bežati ni od otvorenih problema odnosa na svim nivoima. Tim pitanjem se pozabavio i francuski pravoslavac Bezanson (Alain Besancon) u svojoj knjizi „Tri iskušenja u Crkvi“ u kojoj je osvetljen dogmatski nivo odnosa.⁸ Dve važne teze iznete u kratkim predgovorima u novijim izdanjima odnose se na „pojam vere u islamu i hrišćanstvu“ i vezane su za član 841. u Katehizmu katoličke crkve, koji francuski akademik doista precizno određuje. Po sebi se razume – i nije nepoznato – da papa Benedikt XVI odlično poznaje islam i sve njegove vrednosti kao religije, vere i civilizacije, kao i A. Bezanson. Jednostavno rečeno, doživljaj Boga u islamu i hrišćanstvu nije istovetan, odnosno, ne odražava se istovetno na planu istorije u čijim okvirima traju i hrišćanstvo i islam. Onima koji su najslobodnije i najproizvoljnije komentarisali besedu pape Benedikta XVI u Nemačkoj, upravo su nedostajali ovakvi precizno definisani pojmovi koji su inače temeljni pojmovi ne samo u hrišćanstvu i islamu, već i u svim religijama monoteističkog religijskog kruga. Pojam vere ili poimanje „vrline vere“ u islamu i hrišćanstvu ipak nije istovetno i na tome A. Bezanson – kao hrišćanin i pravoslavac – s punim pravom insistira. Bez toga se odnosi islama i hrišćanstva mogu shvatiti u okvirima dobronamernih želja, pri čemu suština problema – pa i svih mogućih komplikacija – ostaje to što jeste. Bezanson polazi od nesporne tvrdnje da se ne može istovremeno u nešto verovati i to spoznavati kao očevidnost, i to u istovetnom odnosu prema objektu te i takve vere. Ova premisa s logičkog stanovišta doista nije sporna, no u stvarima vere logika nije jedini „ključ“. Odatle Bezanson izvodi zaključak koji se ne bi mogao osporiti: „U islamu se drži da je postojanje Boga jedna očevidnost, pre svakog rezonovanja i razumevanja, i ta je očevidnost takve prirode – veruju u islamu – da je neko i nečije neverovanje znak takve nerazumnosti – i umne nepouzdanosti – koji nevernika odstranjuje iz ljudske prirode.“ Kod hrišćana je to drugačije, odnosno, vera se – kao vrlina – poima na bitno drugačiji način. „Boga niko video nije“ – stoji u Bibliji – i hrišćani ga traže i verom i razumom, pri čemu one koji ne veruju, ne odstranjuju iz roda ljudskog i ne negiraju im dostojanstvo ljudske ličnosti. Tu je srž spora između mladog i sjajno obrazovanog Paleologa i

⁷ O tome u knjizi mgr Di Falco Quando il papa chiede perdono, Mondadori Milan 1997.

⁸ Alain Besancon: Trois tentations dans l'Eglise Perrin, Paris 2002. Delo je u više navrata objavljivano sa novim pristupima-predgovorima.

učenog muslimanskog bogoslova – to je zapravo podvlačio i papa Benedikt XVI ali nije, barem u ovom predavanju, na tome posebno insistirao. Njemu je bilo dovoljno to što smo i jedni i drugi – i hrišćani i muslimani – verni Tvorcu i tu je i uporište papine nade da je to dovoljno da se vera ne zloupotrebi za terorističke ciljeve. U tome je i nesporazum sa svemoćnim medijskim „analitičarima“.

Francuski akademik se osvrnuo na još jedan problem koji se neposredno tiče smisla i suštine vatikanske duhovne strategije.

Na prvi pogled – dok čitamo razmišljanja A. Bezansona – moglo bi se pomisliti da je reč o onome što se naziva omaška ili, kako sam Bezanson kaže – „ispuštena“, to jest, reč koja nije tačno upotrebljena. Radi se, međutim, o zvaničnom Katehizisu Katoličke crkve koji je na francuskom jeziku publikovan 1992. godine, a to je ujedno i mesto povodom kojeg je akademik intervenisao kod episkopata, odnosno, u samoj Komisiji. Omaška je otklonjena i problem je sada jasniji.⁹ U pitanju je, dakle, pojam vere kod hrišćana i muslimana.

Ako bi se zanemarili problemi na koje je ukazano, nesporazumi bi bili i veći nego što su nesporazumi između aktuelnog pape Benedikta XVI i muslimanskog sveta koji se gnevno digao na noge na svim meridijanima savremenog sveta. I to što je urađeno potvrđuje da i papa rimski i francuski akademik odlično poznaju islam, ali prave razliku u poimanju vere koja, uostalom, od početka postoji, i koja će ostati – što nikako ne znači da nema osnova za ekumenski iskorak hrišćana i muslimana jednih prema drugima. To je imperativ modernog doba i to će biti bitno u islamu kada islamske zemlje budu smelije u prihvatanju modernizacijskih procesa.

Zanemarena je – možda i namerno – još jedna misao iz papine besede na nemačkom univerzitetu. Ako smo mi evropski hrišćani zaboravili veru, ili onaj nužni „depozit vere“, niko nam sada nije kriv što nam se sve vraća. Papina ideja o modernoj Evropi – inače poznata iz drugih njegovih napisa – je jasna: današnja Evropa i njena kultura su plod sazreo na kategorijalnoj piramidi koja jednako obuhvata helensko-aristotelovsko znanje izvedeno iz *nous-a logosa* i iz vere prostih ribara s Galilejskog jezera, koji ne gaze već dopunjavaju judejsko religijsko i kulturno nasleđe.¹⁰

⁹ U izdanju Catechisme de l'Église catholique – Mame-Plon Paris 1992. – ovo mesto bitno za spor doslovno glasi – „plan spasenja obuhvata jednako i one koji priznaju Tvorca, na prvom mestu muslimane koji ispovedaju veru Avramovu – Abrahamovu – i koji zajedno s nama slave Boga jednoga, milostivoga, koji će suditi ljudima u poslednji dan“, kako stoji na strani 185. tog izdanja. Jasno se vidi da je gornji navod iz saborske enciklike Lumen Gentium u kojoj je – po Besancon-u – još bilo kolebanja pa i nepreciznosti u odnosu na veru hrišćana i veru muslimana – godine 1998. formulacija glasi „muslimana koji tvrde da ispovedaju veru Abrahamovu“.

¹⁰ Sadašnje rasprave oko Ustava za Evropu sadrže u sebi sve simptome ovih nesporazuma i njih različito određuju u tabelama kulturno-političke dijagnostike. Da li uneti Boga u Ustav ili ne nije stvar političke konjunktore: evropsko nasleđe je i kulturno i upravo religijski višeslojno. J. Habermas ne greši kada tvrdi da samo sekularna moć može da obezbedi verski mir

Najzad, nužna je još jedna napomena, a u vezi sa prigovorom papi Benediktu XVI, da guši teologiju oslobođenja. Sam po sebi, taj prigovor sigurno nije bez ikakvog osnova. No, tu se opet smeću s uma neke važne činjenice: za hrišćane nije bitno neko objašnjenje sveta – jer ga oni imaju, već spasenje sveta i čoveka. Stoga je razuman i slogan koji se čuje kao parafraza glasovite Marksove maksime – i religije i filozofije su dovoljno objašnjavale svet, a vreme je da se poradi na spasenju sveta i čoveka. Uostalom, iako po smislu nisu isti i mada dolaze iz različitih egistencijalnih planova, pojmovi oslobođenje i spasenje se u nečemu podudaraju. Na teološkom planu cilje je spasenje, a u društvenoj ravni to je oslobođenje. Aktuelni papa rimski je naravno čovek dogme – u hrišćanskom smislu reči – ali nije sigurno dogmatični um zatvoren za drugo i drugačije rezonovanje. U jednom svom delu – a to ponavlja i u homelijama i redovnim alocukijama – on ističe – „Mi nećemo kao ljudi ni uspeti ni opstati ako se razum i vera ne nađu zajedno na jedan nov način. Razum koji je gluv za božansko, koji religiju spušta na nivo pod-kulture, nije u stanju da bude posrednik u dijalogu kultura.“ On iznosi jedan važan prekor savremenom Zapadu, ali se taj prekor jednako odnosi i na Istok i na savremeni svet u celini: „Zapad je odavno ugrožen nekom averzijom s kojom se odnosi prema fundamentalnim problemima svog razuma i on će od toga imati i trpeti veliku štetu. Velika je hrabrost u tome da se otvorimo prema svoj širini razuma, ne u tome da poričemo njegovu veličinu i to je program koji bi trebalo da sledi jedna angažovana teologija koja umuje o biblijskoj veri koja treba da uđe u planove vremena našega.“ Hrišćanski bog nije neki objekat koji se spoznaje, već ličnost koja se obraća ličnosti i s njom komunicira emotivno – samo ljubavlju. Tu ravnotežu je papa sledio i u svojoj besedi na univerzitetu u Regensburgu – i za tu ravnotežu njegovi „komentatori“ nisu imali mnogo sluha. Jedno je racionalno prosuđivanje vere, a nešto sasvim drugo svetogrđe – ili blasfemija.

Nije nužno suviše docirati nekom o svetom ratu, ali kad se pomene džihad svima se čini da im je sve jasno.

Papa je pomenuo džihad i malo se ko zapitao – a još manje je ko potražio odgovor kod ozbiljnih muslimanskih bogoslova – o smislu tog pojma. Bilo je kako je bilo i medijski džihad je uspeo, a tu je opet malo kome stalo do vere i njenog smisla o kojem je i bilo reči u papinoj besedi ex cathedra na nemačkom univerzitetu. Ima uputnica i u samom Koranu koje bi upućivale na rat i istrebljenje protivnika, ali

ali svakako greše oni koji to razumeju kao laičko-sekularnu dogmu koja se može bukvalno realizovati. Istini za volju verska monolitnost muslimana nas opominje šta ne bi trebalo da zaboravimo ako nećemo ravnopravni dijalog sa njima i sa drugim i drugačijim kulturama i civilizacijama. Brazda koju je zaorao Isus je još nedoorana i zove se evangelizacija a ne klerikalizacija jer Crkva mora da gradi kulturu nenasilja kao trajni element svake istinske civilizacije, da unosi sebe u stihiju politike i kaos istorije, a to je ono bitno u besedi pape Benedikta XVI što je u komentarima prevideno – papa nije ideološki agitator već apostol današnjeg sveta koji je jednako nespokojan kao i svet minulih vekova.

to nije jedino što ovaj pojam obuhvata. Doslovno značenje reči džihad je napor čovekov da svuda i u svakoj prilici savlada sve ono zlo što se nalazi u njemu, sve one „zvjeri koje su samnom“ kako bi se to reklo biblijskim jezikom. „U ovom govoru – tako je papa Benedikt XVI započeo svoje predavanje profesorima i studentima – želeo bih samo da dodirnem jednu tačku – koja je marginalna u dijalogu – koja me je porazila i koja mnome vlada, a u vezi je s temom o odnosu vere i razuma, a to će biti i moje polazište u razmišljanju o ovoj temi.“ Iz onog dijaloga s kraja XIV veka papa je naveo mišljenje i same reči autora pomenute knjige T. Khourya koje glase: „Bog je za muslimane – prema doktrini – apsolutno transcendentan. Njegova volja nije vezana ni za koju od naših kategorija, čak ni za kategoriju razuma“. Papina logika je još jasnija i sadržana je u navodima iz reči M. Paleologa: „Postupati na nerazuman način suprotno je prirodi Boga.“ Ništa nije nejasno ni u jednom ni u drugom dijalogu – nejasno je ono što je istorija dopisala i dopisuje i danas i hrišćanima i muslimanima. Iz tog dopisivanja slede nesporazumi. Nikom nije nepoznata jedna zapovest proroka Muhameda koja se odnosi na osvajanja u Persiji, Rimu i kasnije u Vizantiji, a glasi: „Ne rušite ni jednu crkvu i ni jednog kaluđera ne ubijajte“. Ali su i jedna i druga strana – i to u ime vere – to činile u istoriji.

NESPORAZUMI OKO DUHOVNE STRATEGIJE BENEDIKTA XVI

Političkim komentatorima je lako da analiziraju temeljne smernice rimskih papa – posebno poslednje trojice – jer je tu Crkva institucija slična drugim institucijama, pa se govori o nekom kontinuitetu ili diskontinuitetu u posmatranju pontifikata svakog pape. Druga je nevolja ozbiljnija – rimska Crkva se i danas prikazuje kao „rimocentrična“ na onaj srednjevekovni način – što nije tačno. Otuda dolazi i ono što je zajednički imenitelj u komentarima nakon besede pape Benedikta XVI u Regensburgu – dakle, tvrdnja – veoma znakovita – da nije bila po sredi nikakva greška papina, već nešto „što je smišljeno i namerno učinjeno“. Tu se zanemaruje još nešto: papa u ovoj prilici i nije govorio *ex cathedra* u crkvenom smislu tog pojma, niti se bavio nekim dogmatskim pitanjima. On je jednostavno obrazlagao da se i moderni terorizam poziva na veru. Hrišćanstvo ima svoju evropsku sudbinu ali nije evrocen-trično u principu – ono je poziv na globalnu strategiju i to je i puni smisao njegove misije. Tačnije, misije koju Crkva nosi i realizuje. To što postoje razlike u pristupima među papama na prestolu sv. Petra još ne daje pravo političkim analitičarima da ovaj problem *simplifikuju*. Navešćemo samo jedan primer.

Kardinal Jozeph Ratzinger – aktuelni papa rimski – je u više navrata ponavljao jednu misao koja mnogima deluje kao stilski paradoks: „Crkva se uvek nečeg i nekog odricala i to je bilo dobro“. Tu ovaj mislilac ima na umu složenu dijalektiku Crkve koja se oglašava u principu *sub specie aeternitatis*. U istom smislu on nastavlja:

„Svi veliki i temeljni pojmovi učenja o Trojstvu doživeli su sudbinu da su jednom bili odbačeni i osuđeni, i tek tako, proživевši kob osude, bili prihvaćeni.“ Ako je tako sa takvim pojmovima, ne bi trebalo da čudi što u nastupima papa ima razlike, pa i u duhovnim smernicama koje posmatramo u trajanju određenih razdoblja odnosno pontifikata. U svakom slučaju to nije jednostavan problem.

Kaže se i ponavlja da postoje „tri strategije“, pri čemu se misli na pape od Koncila do danas.

I politički precizni, pa i vispreni komentatori – I. Vlerstin – u nekim prilikama predviđaju onu složenu dijalektiku kroz koju Crkva gradi svoju strategiju za vek ili za milenijum. Sudovi tipa – da je reč o papi koji je spreman za otvaranje, ili koji je konzervativan – su, blago rečeno, manjkavi ili u crkvenom smislu – neprecizni. Ostala je na neki način zaboravljena ili neshvaćena knjiga Karla Zizole (Carlo Sisola „L'utopia di papa Giovanni“ u kojoj su problemi ekumenskog i posebno evropskog otvaranja Crkava dobro postavljeni, pa se lako predviđa da proces koji je otvorio papa Jovan XXIII, poznat pod imenom *aggiornamento*, nije „stopiran“, već je dobio nove vidove koji su se – koliko god to delovalo neobično – iskazivali i kroz teologiju oslobođenja, koja je potom u nečemu bila i osuđivana. Papa Jovan XXIII je u toku samog Koncila bio onaj ko je čuo zov D. Bonhoeffera iz vremena poslednjeg svetskog rata – „ko ne urliče radi Jevreja, ne može pevati gregorijanski koral“. Njegova hrabrost se videla i u takvim izjavama kakva je: „Najveću ideju koja se ikada rodila u umu čovekovom vekovima su kršili i kvarili sami oni koji su je propovedali.“ I kada je Crkva začutala – upravo u vezi s Jevrejima, duh i svest se nisu sasvim gasili: hrišćanski atlantizam je ostao trajni reper u mapi duhovne strategije rimskih papa. To je ono što je topilo led hladnog rata u poratnom periodu. U saborskim aktima čitamo i jedno ovakvo određenje mesta Crkve u smislu *aggiornamento*: „Time što su hrišćani branili i što i dalje brane ustaljeni poredak i nepromenljivost društvenih struktura, pozivajući se nepravedno na Boga, oni snose odgovornost za mrtvilo koje nije svojstveno pravom evanđeoskom duhu.“ Jednostavnije se to kaže da postoji – za hrišćane – lično ljudski greh, ali da postoji i „greh struktura“. Veliki papa se nadao da će doći dan „da biskupi budu zatvarani, ne zbog prava Crkve, već zbog prava čoveka“.

Nije papa Jovan Pavle II načinio tako veliki „zaokret“ kako se misli i govori. Niti je „napao“ teologiju oslobođenja u smislu da je proglasi za jeres. On je načinio jedan iskorak naglašavajući da problem nije samo u klasnoj strukturi ljudskih odnosa, već i u grehu koji je označen upravo dvodimenzionalno – i kao individualni greh i kao fatalni greh društvenih struktura, pri čemu nije bio blag ni prema crkvenim strukturama čiji istorijski greh takođe nije mali. On se otvorio za Jevreje u kojima je video „našu stariju braću u veri“ i osudio svaki, pa i hrišćanski antisemitizam. Energija velike nade koju je on budio zaista je zov da se prekorači prag nade kako i glasi naslov jedne njegove knjige – *Varcare la soglia della speranza*. Naravno, usamljenik u vaticanskim odajama nije uvek nailazio na odobravanje, ali je govorio i

o Galileju i o Inkviziciji i o drugim „mračnim stranicama istorije Crkve“. Sumarni osvrt na pontifikate poslednjih papa ima samo jedan cilj – da ukaže prigodno da problem kontinuiteta-diskontinuiteta treba ozbiljno čitati po dubini ili, kako se u jednom aktu kaže – „po duhovnoj verikali“. U slučaju aktuelnog pape Benedikta XVI „čitanje“ ide po horizonatali koja pokriva dnevno-političke realije. Otuda se prebrzo izvodi zaključak o njegovoj konzervativnosti, uz zaborav da se konzervativizam u Crkvi meri drugačijim merilima nego što su aktuelna politička. Istina, on se protivi ulasku Turske u EU i gradi zaista Crkvu za Evropu, ali i u tome ima znakova koji se ne čitaju uvek kako bi trebalo. Videli smo kako on gleda na vrednosti islama, ali i to kako vidi savremeno zlo terorizma koji se – kao i đavo – odeva u svakojako ruho, pa i u religijsko. Ovde su, čini nam se, važne dve napomene. Prva se tiče klerikalizma koji nanosi štetu društvu, ali i Crkvi, a nudi se kao spasonosni lek – posebno na pravoslavnom Istoku – pri čemu se zaboravlja da takav lek može biti gori od bolesti, o čemu istorija Crkve i društva govori. Druga je napomena, naravno, vezana za prvu – mnogi danas na hrišćanskom Zapadu govore o problemu „integracije“ miliona muslimana u savremeno zapadno društvo. Ta integracija ne ide i malo se ko ozbiljno pita zbog čega je tako, ali se u besedama i homelijama pape Benedikta XVI mogu naći elementi nekog eventualnog odgovora. Ljudi koji iz islamskih zemalja dolaze danas na Zapad, dolaze iz društava koja nisu sekularna i daleko su od toga da to ubrzo postanu. Oni dolaze iz sfere polufeudalnih struktura i nemaju iskustvo hrišćanskog Zapada i njegove sume vrednosti. Stoga nema ni te Vlade na Zapadu koja bi lako rešila ovaj problem. Iako je sam problem, naizgled, jednostavan. U zemljama islamskoga Istoka nije bilo procesa sekularizacije ili odvajanja crkve od države. Došavši iz jedne, u širem smislu klerikalne sredine, muslimani na Zapadu se osećaju kao ljudi kojima neko negira pravo na veru i koji ne vide jasno da se principi šerijatskog prava ne mogu slediti na Zapadu. Jednostavnije rečeno, njihov klerikalizam se ne uklapa u okvire modernih demokratija, ali se ni neka hrišćanska nova klerikalizacija ne bi mogla uzimati kao rešenje i lek. U tom slučaju bi zaista lek bio gori od bolesti. Nekakva moderna teokratija – o kojoj se više govori na pravoslavnom Istoku nego na savremenom Zapadu – ne bi rešila probleme koji potiču iz orijentalnih teokratija koje prosto nisu prošle proces sekularizacije. Tu je neophodna još jedna napomena: ni sekularizacija sa svojim mitom Tržišta nije jedino rešenje. U tome je i smisao ravnoteže koju nastoji da realizuje papa Benedikt XVI. Drugim rečima, problem odnosa vere i razuma ima i jednu lako prepoznatljivu dimenziju. I u toj ravni nastaju mnogi nesporazumi od kojih je ovaj u vezi s papinom besedom u Nemačkoj samo jedan.

*

Iako se papa Benedikt XVI u svom predavanju pozvao na jednog pravoslavnog cara i bogoslova, zanimljivo je da nisu među brojnim komentatorima, pa i kritičarima,

bili najčešće pravoslavni teolozi. Razloga za to ima više. Kontroverze koje su sučelile dvojicu bogoslova u vremenima turskih osvajanja nisu tekstualno šire poznate – a kod nas su skoro i nepoznate širem krugu ljudi. Osim toga, pravoslavlje i katolicizam se danas na različite načine sreću s islamom. Ali to je nov i za sada tek otvoren krug problema.